

LOCKE: UNA INTRODUCCIÓ A LA SEVA TORIA DEL CONEIXEMENT

Ramon ALCBERRO

BIOGRAFIA

John Locke era metge i va viure entre 1632 i 1704, un període que des del punt de vista intel·lectual i polític és d'una gran agitació a Anglaterra i arreu d'Europa. Locke va estar al centre mateix d'aquests canvis, especialment a partir dels quaranta anys, quan abandonà Òxford per vincular-se a la casa de Lord Ashley Cooper, futur comte de Shaftesbury, fundador del partit liberal [*whig*]. Va ser amic del físic Robert Boyle (1627-1691), del gran metge Thomas Sydenham (amb qui col·laborà) i d'Isaac Newton. Va tenir breument, fins i tot, responsabilitats ministerials quan Shaftesbury arribà al poder sota el regnat de Carles II d'Anglaterra, però això no fou obstacle per publicar escrits hostils a la vegada a Carles i al seu germà Jaume II, contra els quals conspirà.

Viatjà a França tres vegades durant la dècada de 1670 (1672, 1675 i 1679 – quan va estar quasi un any a Montpeller, ciutat famosa per la seva facultat de medicina – cosa que li permeté conèixer un gran nombre de savis i filòsofs i finalment, l'any 1683 després que els instigadors del complot dit de *Rye House* intentaren sense èxit assassinar Carles i Jaume, es va veure obligat a exiliar-se a Holanda, on va escriure tres textos majors: la CARTA SOBRE LA TOLERÀNCIA (sobre la tolerància religiosa), els DOS TRACTATS SOBRE EL GOVERN CIVIL (sobre la constitucionalitat dels governs) i, especialment, la seva obra més important: ASSAIG SOBRE L'ENTENIMENT HUMÀ sobre els fonaments filosòfics del coneixement.

L'hivern de 1670-1671 marcà un punt d'inflexió en la vida i en el pensament de Locke: arribà a la conclusió segons testimoniatge, J. Tyrrell, un contemporani seu, que «els principis de la moral i de la religió revelada» no podien ser establerts sòlidament si prèviament no s'havia «examinat la nostra capacitat de veure quins objectes són al nostre abast o per sobre de la nostra comprensió». Intentar explicar 'com coneixem' (val a dir, el problema de la capacitat humana de coneixement) és una de les preocupacions centrals de l'empirisme.

Retornat a Anglaterra després de la destitució de Jaume II, amb la 'Gloriosa Revolució' de 1688 que significà el triomf de la monarquia constitucional, Locke continuà escrivint fins a la seva mort sobre temes de filosofia i religió, sense que aquests dos temes esgotessin la seva formidable capacitat de reflexió. Donà, per exemple, consells econòmics als membres del govern britànic i fou secretari de l'oficina de comerç i colònies entre 1696 i 1700.

A QUI S'ENFRONTA LOCKE? CONTRA ARISTOTÈLICS I RACIONALISTES

Locke deia que la seva era una «*paupertina philosophia*», una filosofia pobreta, més centrada a desfer els embolics provocats per la teoria de les idees innates que no pas a explicar definitivament com és el coneixement humà. Però la seva obra inaugura una nova manera de pensar: l'empirisme.

Podem definir l'empirisme com l'afirmació que si bé no podem conèixer la realitat en ella mateixa, sinó només a través de les nostres idees, la ment necessita l'experiència per elaborar-les. Locke, com veurem més endavant, substitueix la

metafísica de la substància i la tesi de les idees innates per una explicació psicologista de l'origen de les idees.

Locke obre dos fronts de debat en teoria del coneixement: s'oposa simultàniament a l'escolàstica, aristotèlica i medieval, i al racionalisme cartesià.

1.- Pel que fa a l'escolàstica de base aristotèlica, que proposava una teoria del coneixement basada en l'analogia, ell presenta una alternativa basada en la crítica a la noció de substància. La substància —un concepte elaborat per l'aristotelisme i que Descartes va assumir—, segons Locke no és res més que el suposat (però desconegut) suport [el que està per sota –sub/estare] de les qualitats que són el que realment existeix. En la teoria del coneixement aquest primer qüestionament de la substància obre el pensament contemporani. També contra les restes de l'escolàstica Locke descriu el coneixement en termes que enceten el psicologisme contemporani: no coneixem per analogia (per similitud o proporció) sinó mitjançant una construcció que la ment elabora a partir de les qualitats primàries i secundàries de les coses. És la capacitat de la ment per construir coneixement a partir de l'experiència el que explica la diversitat dels individus.

2.- En un segon front, contra el racionalisme, Locke nega les idees innates i invoca l'experiència. Només les nostres vivències (la nostra experiència) ens resulta immediatament coneguda. I totes les experiències són particulars. Que altra gent pugui tenir vivències iguals a les meves és una hipòtesi que no pot ser demostrada.

Si els humans tinguéssim idees innates, les tindria tothom (també els deficients psíquics i els nens), cosa que no és el fet. En paraules de Locke: «Em sembla una contradicció dir que existeixen veritats impreses en l'ànima si la paraula 'imprimir' no significa quelcom diferent de fer que es percebin determinades veritats. Però imprimir quelcom en l'ànima sense que aquesta ho percebi, em sembla difícilment intel·ligible».

Locke s'oposa al racionalisme en totes les seves versions, tant en la seva versió mecanicista cartesiana (que considerava les idees innates des d'una perspectiva aproximadament neoplatònica) com en la versió més epicúria de Pierre Gassendi que era més naturalista.

QUÈ SIGNIFICA SER EMPIRISTA? TABULA RASA I NEGACIÓ DE LES IDEES INNATES

En l'«Epístola al lector» que enceta l'ASSAIG SOBRE L'ENTENIMENT HUMÀ, Locke diu: «tot aquell qui no es conformi amb la capsa de les almoines i no content amb viure peresosament de les sobres de les opinions rebudes com un captaire, posi la seva ment a treballar amb la finalitat de descobrir i de seguir la veritat, trobarà la satisfacció del caçador, sigui el que sigui el que trobi; a cada moment de la seva recerca recompensarà el seu esforç amb alguna delícia i tindrà tota la raó de pensar que el seu temps no fou malgastat, tot i que no pugui presumir de grans troballes».

Per a un empirista la funció de la filosofia no és resoldre el problema del coneixement sinó plantejar-lo d'una manera més clara, prescindint de conceptes confusos que hem rebut com si fóssim «captaires» quan no fem l'esforç de pensar per nosaltres mateixos d'una manera creativa. Treballar «amb la finalitat de descobrir i de seguir la veritat» vol dir atènyer-se a l'experiència concreta, perquè la major part de problemes de la filosofia deriva d'una mala comprensió del llenguatge

o, més estrictament d'una inadequació entre el llenguatge i el pensament (per ex., quan usem la paraula 'substància' no sabem què estem dient realment).

L'empirisme considera que abans d'enunciar qualsevol afirmació filosòfica, el que hem de fer un treball de clarificació: ens cal una anàlisi de la capacitat real que puguin tenir els humans per comprendre la realitat i dels límits del nostre coneixement. Si ens proposem comprendre coses que la nostra ment no poc copsar de cap manera (per exemple, les idees innates o qualsevulla idea situada més enllà dels límits de l'espai i el temps) estem abocats al fracàs. Sense experiència sensible, sense un coneixement real dels mecanismes psicològics de la sensibilitat i de l'experiència a l'hora de convertir les sensacions i impressions en idees no podrem fer una bona filosofia.

Els dos dogmes centrals del l'empirisme són la negació de les idees innates i l'afirmació que la ment actua com una «tabula rasa», com un llenç en blanc.

Per a Locke una idea és sempre una representació que la ment fa d'alguna cosa i no hi poden haver idees innates perquè sense experiència prèvia no podem tenir cap representació de res en la nostra ment. No podem saber com són les coses 'en elles mateixes', sinó com afecten els nostres sentits. L'enteniment des d'un punt de vista empirista podria ser comparat amb una habitació buida que va essent 'moblada' a partir de l'experiència, o com un full en blanc en què l'experiència va escrivint. Segons Locke la ment és totalment passiva en la recepció d'idees simples que provenen de l'experiència. Sense experiència la ment per ella sola no podria conèixer res. En concret per a un empirista no hi ha idees innates (o millor «principis innats», segons el seu vocabulari) perquè no hi ha cap coneixement al qual la humanitat doni el seu assentiment universal (fins i tot el principi d'identitat (A: A) és desconegut pels nens i els deficients) i el coneixement humà en origen és com un llenç en blanc (tabula rasa) de manera que la raó extreu el seu coneixement de l'experiència «en ella es funda tot el coneixement i d'ella deriva en última instància» (Llibre 2, cap. 1, sec. 2). Les idees per a Locke són sempre idees particulars amb un ús generalitzat. O per dir-ho en el seu vocabulari: coneixem «essències nominals», però no «essències reals». Sabem com ens apareixen (a nosaltres en concret) les coses però no com són en realitat.

Locke defensa, contra Descartes, que l'evidència no és cap prova d'innatisme. Tot coneixement significatiu i deriva de l'experiència. Que un objecte blanc no és negre és una evidència de la sensibilitat, però no una idea innata. L'assentiment universal a una idea (per exemple el fet que tothom estigui d'acord en què és millor la justícia que la injustícia) tampoc no significaria que aquesta idea fos innata, sinó que més o menys tots els humans tenim experiències similars. Els principis pràctics no són innats (els aprenem per experiència!) i si és universal la recerca de la felicitat (o el que ell anomena «principis innats pràctics», com a ara la fe), això no significa que aquesta sigui innata sinó que l'experiència adquirida ens ha ensenyat a cercar-la com a desitjable.

LA FUNCIO DE LA TEORIA DEL CONEIXEMENT

És fonamental entendre que per a Locke (com per a l'empirisme posterior), la teoria del coneixement no és una finalitat en ella mateixa, sinó una eina de comprensió, un instrument que té com a funció la clarificació del problema de la relació entre els humans i el món físic. La funció de la teoria del coneixement és preventiva i terapèutica: no s'ocupa de com és la realitat, sinó de com la coneixem. La teoria del coneixement no està, com en Descartes, en les arrels de l'arbre de la ciència, ni és, com per a Kant, un tribunal de la raó. Simplement és una eina. Si coneixem correctament, si no ens enganyem creient que podem saber el que realment no podem saber, podrem viure millor.

Al pròleg de la Crítica de la Raó Pura, Kant ens diu que en «el cèlebre Locke» va convertir la teoria del coneixement en una «fisiologia empírica de l'enteniment», és a dir, en una teoria de base psicològica de manera que «l'origen de la suposada Reina» [és a dir, en l'origen del tema primer de la filosofia que per a Kant consisteix en explicar com s'articulen les idees] «es va trobar en l'experiència comú».

Això i no cap altra cosa és el que pretén Locke: clarificar conceptes per evitar caure en dogmatismes com els que a parer seu havia comès el racionalisme cartesià.

EL PROBLEMA DEL CONEIXEMENT

Per a Locke el coneixement és: «la percepció de la connexió i acord o de desacord i repugnància de qualsevol de les nostres idees» — es tracta d'una concepció clarament psicologista: quan la ment sap donar sentit i consistència a les nostres impressions, val a dir, quan la ment és capaç d'articular l'experiència i descriure-la en termes lingüístics, podem suposar que tenim un coneixement veritable. En aquest sentit els coneixements més fermes i segurs són l'intuïtiu i el demostratiu. Aquest darrer és el que la nostra ment té pel que fa a les matemàtiques i a l'existència de Déu (aquest darrer per aplicació del principi de causalitat). En canvi el coneixement de «les coses reals» i el de «les causes naturals» és tan sols relatiu i probable, però pot progressar mitjançant l'experiència.

Descartes per a un empirista hauria estat inconseqüent respecte al seu propi principi metodològic, perquè les idees innates no poden complir amb la regla cartesiana d'evidència en la mesura que no són «clares i distintes». Un principi bàsic de Locke és que per a ell el coneixement implica certesa (és a dir que només podem conèixer allò del qual tenim certesa). La certesa de l'experiència immediata és òbvia; en canvi la certesa de les idees innates no n'és. — Locke i amb ell tota la filosofia empirista no nega la raó (en sentit estricte per a ell només tenim coneixement de les idees) sinó que afirma que les idees i tot coneixement racional s'ha de forjar necessàriament a partir de l'experiència.

Això és tant com dir que tot coneixement humà, inevitablement, té límits deguts a la nostra mateixa estructura de la nostra ment. Només l'experiència és evident per si mateixa. La nostra manera de comprendre-la i d'organitzar-la, en canvi, és quelcom més complex. Segons Locke el límit del nostre coneixement pel que fa a la idea de substància és clar: «no tenim cap coneixement de la constitució interna i de l'autèntica naturalesa de les coses perquè estem mancats de la capacitat de reconèixer-la» (ASSIG... II, XXIII, 32). Locke no diu que la substància no existeixi, però sí que afirma que la nostra ment és incapaç de conèixer-la. I convé no oblidar que Locke no es planteja el problema de 'què és la veritat' sinó quelcom força més modest: una definició dels límits (psicològics) de l'enteniment humà.

EL PSICOLOGISME DE LOCKE

Per a un empirista el coneixement que podem tenir no és el de les coses directes del món sinó el de les nostres idees. Locke resulta taxatiu en aquest aspecte: «El coneixement em sembla que no és altra cosa que la percepció de la connexió o concordança, o no concordança i repugnància, d'alguna de les nostres idees. Tan sols consisteix en això. On hi ha aquesta percepció hi ha coneixement; i on no n'hi ha malgrat que poguéssim imaginar, endevinar o crear, tanmateix no assolim el coneixement. Perquè quan coneixem que el blanc no és el negre: quina altra cosa percebem sinó que aquestes dues idees no concorden?» (IV).

La teoria empirista del coneixement s'ha descrit també com a «psicologisme». Si l'experiència (interna o externa) és l'única font del nostre coneixement, el nostre coneixement està triplement limitat, en la seva gènesi, extensió i certesa:

- 1.-** Pel que fa a la seva gènesi: el coneixement mai no és innat, sempre s'origina en l'experiència.
- 2.-** Pel que fa a la seva extensió: el coneixement no pot anar més enllà del que la nostra experiència ens permet conèixer.
- 3.-** Pel que fa a la seva certesa: només podem posseir certesa sobre el que està dins els límits de l'experiència.

Plantejades així les coses no hi ha més que un camí possible per al coneixement: agafar les nostres idees complexes (per ex, la idea que tenim d'una rosa), descompondre-la fins trobar les idees simples de les quals procedeixen (la seva forma, el seu color, la seva fragància...) i estudiar els mecanismes psicològics d'associació i combinació d'idees. Conèixer és, doncs estudiar els mecanismes psicològics de l'associació i la combinació d'idees.

Aquesta manera de plantejar el problema del coneixement s'acostuma a denominar «psicologisme». Amb aquest mot es designa en filosofia la teoria segons la qual la teoria del coneixement es redueix a l'explicació dels processos mentals.

El psicologisme fa dues afirmacions bàsiques:

- 1.- El valor dels coneixements humans depèn del seu origen, de la seva gènesi.**
- 2.- Aquesta gènesi s'ha d'estudiar des del punt de vista dels processos psíquics de la ment humana.**

La conseqüència del psicologisme, si assumim aquestes dues afirmacions, és que mai podem conèixer directament la realitat. El que coneixem no són les coses reals, sinó la manera com la nostra ment les elabora. Com que les impressions provenen del món extern hem de suposar que hi ha 'coses', però no necessàriament les coses han de ser 'realment' com la nostra ment les còpia.

El psicologisme és significatiu com a forma de pensament modern perquè resulta incompatible amb la metafísica de la substància. Si abans de Locke el problema del coneixement era com explicar les coses (la seva 'substància' o 'essència'), en canvi amb Locke el problema rau a explicar com la ment elabora una imatge o un concepte de les coses.

LOCKE CRÍTIC DE DESCARTES

Un concepte central en Locke, i en tota la filosofia del racionalisme i de l'empirisme, és el d'«idea». Per a ell les idees són «el que hi ha en la ment [de l'home] quan pensa» (*Assaig*, II, I, 1), una mena d'àtoms mentals que constitueixen el contingut del pensament. El seu contingut –perquè les idees són l'únic contingut de la ment– pot ser expressat en noms, adjectius, verbs, que s'expressen com a subjecte o predicat en una frase. Les idees vindrien a ser conceptes o representacions, és a dir, maneres de concebre les coses, coses que la ment és capaç de pensar i de diferenciar. Però Locke se separa radicalment de Descartes en la qüestió de l'origen i el valor del coneixement humà que fa derivar completament de l'experiència.

Segons Locke són «les observacions que fem sobre els objectes exteriors i sensibles o sobre les operacions interiors de la nostra ànima, les que percebem sobre les quals reflexionem [les que] forneixen al nostre esperit els materials de tots els nostres pensaments» (II, 1, 2). La nostra manera de concebre el món, i de concebre'ns a nosaltres mateixos, està determinada per les nostres idees. O en altres paraules el pensament és la capacitat que constitueix la ment. Sense idees no hi ha ment. Si d'alguna cosa no en podem tenir una idea, llavors senzillament, allò que creiem conèixer seria en realitat una ficció. El problema és que no podem tenir una idea clara de res que no vingui de l'experiència. En altres paraules el pensament no es funda a si mateix. No hi ha idees impreses en l'ànima des del moment del naixement perquè si n'hi hagués les tindria tothom, àdhuc els infants i els folls, cosa que no és el cas.

Locke no accepta la tesi racionalista segons la qual hi ha idees innates, ni creu que hi pugui haver cap manera d'entendre la totalitat del món en la seva realitat última. Si algú ho sabés tot voldria dir que ha fet totes les experiències possibles, cosa manifestament impossible. Locke i tots els empiristes darrera seu consideren que Descartes no ha estat prou rigorós pel que fa a la «regla d'evidència». Les idees innates no són evidents, ni clares ni distintes.

Locke no és tampoc dualista en la seva concepció de l'home. Per a Descartes el pensament («cogito») és essencialment diferent de la matèria («res extensa»). En canvi, en la tradició empirista la ment per a un empirista no disposa d'una idea clara i distinta de la matèria, perquè la matèria no la podem conèixer directament sinó a través de les percepcions sensibles. La substància simplement és incognoscible: l'únic que tenim són les percepcions.

Locke s'oposa a la cèlebre tesi de Descartes sobre la continuïtat que la ment estableix entre les diverses experiències i que per al filòsof francès justificava l'existència de les idees innates (especialment de la idea de substància). Segons la teoria racionalista si deixéssim que la nostra ment [o esperit] reflexionés amb ordre i pas per pas (seguint les regles del mètode), ella sola arribaria a trobar conceptes com ara substància, o causa (i fins i tot Déu!) que són innates. En un text molt conegut de les MEDITACIONS METAFÍSQUES, Descartes havia posat l'exemple del tros de cera. La cera de les abelles i la de l'espelma, ens diu, és diferent segons l'experiència sensible, però la ment —que posseeix la idea innata de substància— ens permet establir la continuïtat entre aparences físiques tan diverses. La consciència reflexiva de la ment, la capacitat intel·lectual, és innata i estableix per ella sola la unitat del pensament. Locke no està d'acord amb aquesta tesi racionalista.

Per a Locke, en canvi, el coneixement funciona exactament al revés de com havia dit Descartes; la «reflexió» és també una «operació de la ment [esperit]» que depèn de l'experiència. En definitiva, Locke i Descartes estan d'acord a afirmar que coneixem perquè tenim «idees», val a dir continguts de la ment. Tot el que coneixem i percebem són idees. Però per a Locke les idees no són innates, simplement n'hi ha de simples o de més complexes i totes depenen de l'experiència sensible. Si ens pot semblar que alguna idea no ens ve directament donada per l'experiència és perquè la ment en fa una construcció extrapolant-la a partir de l'experiència.

CLASSES D'IDEES

Locke considera les idees com a 'entitats' d'un tipus molt especial —habitualment «entitats mentals»— en el sentit que es troben en la ment. Les nostres idees no són la realitat de les coses del món extern o intern —sinó la seva construcció o re/creació per part de la ment; per tant, les idees actuen com una pantalla o com

una barrera entre la ment i el món que aquesta tracta de comprendre. El que ell pretén és explicar, a través d'un «mètode històric i sumari» com es produeix veritablement l'enteniment humà (ASSAIG, I, i, 2). Per fer-ho ha d'esbrinar els mecanismes psicològics de la ment.

L'estudi psicològic de la gènesis de les idees porta Locke a diferenciar entre idees simples i idees complexes. Aquesta distinció convé no agafar-la gaire al peu de la lletra i ell mateix la trobava massa elemental, tal com va dir en una nota a peu de plana en la cinquena edició de l'ASSAIG (II, XV, 9), però li és útil per insistir en que realment li interessa, que és explicar el procés de la ment com a construcció de conceptes a partir de l'experiència.

Les idees simples són les que ens subministra l'experiència, és a dir, la sensació i la reflexió (experiència interna) que són rebudes per la ment d'una manera merament passiva. En canvi, les idees complexes són les que elabora la ment prenent com a material i fonament les idees simples.

Locke mantindrà dues tesis sobre aquesta qüestió.

1.- Les idees simples són els àtoms de coneixement. «Blanc» o «dolç» són idees simples, en el sentit que són predicats de coses que apareixen a la vista o al gust. Això no vol dir que per alguna banda hi hagi el blanc o el dolç tal qual (perquè llavors hi hauria idees innates), sinó que quan veiem o quan mengem apareixen en la ment coses que són blanques o que tenen un gust dolç.

Les idees simples poden ser «de sensació» (les que provenen de l'experiència externa. Com ara 'groc', 'blanc', 'calor', 'fred', 'tou', 'dur', 'margant', 'dolç'...) **o «de reflexió»** (el coneixement que té la ment dels seus propis actes i operacions, com ara 'percebre', 'pensar', 'dubtar', 'creure', 'voler'...). Dins les idees de sensació hi ha idees de «qualitats primàries» (figura, gruix, etc.) i idees de «qualitats secundàries» (colors, olors...).

Locke va recollir el concepte d'idees simples de la física de Boyle que havia parlat de 'corpuscles' en física, és a dir de qualitats intrínseques d'origen primari. Igual que en la natura hi ha aquests corpuscles també en la ment hi ha idees simples o àtoms primaris.

2.- Les idees complexes procedeixen de la combinació d'idees simples. En el coneixement de les idees simples la ment és passiva, es limita a rebre-les; en el coneixement de les idees complexes la ment, en canvi, l'enteniment és actiu, construeix, combina i relaciona a partir d'idees simples. En paraules de Locke: «fins i tot les nostres idees més abstractes, per llunyanes que dels sentits o de les operacions de la ment, no són, tanmateix, sinó nocions que l'enteniment forma repetint i unint idees que posseeix».

Hi ha tres idees complexes: substàncies, modes i relacions.

1. **La substància** no és una idea simple sinó una amalgama complexa d'idees de qualitats (de diverses «idees simples») que són «designades per un sol nom», que es prenen per representar coses particulars que subsisteixen en si mateixes (per exemple, 'préssec' o 'taula').
2. **Els modes** es refereixen a coses que no subsisteixen per si mateixes sinó en altres (per exemple, la gratitud).

3. **Les relacions** són el resultat de comparar una idea amb una altra (per exemple, 'anterioritat', 'posterioritat', 'identitat', 'causalitat').

LA SUBSTÀNCIA: UNA IDEA COMPLEXA

El problema de la substància (que suposadament sub/està, o en les coses i les subs/té, el 'substrat') és central en el debat entre racionalistes i empiristes. Locke el tracta al cap. 23 del llibre II de l'ASSAIG... La substància és un concepte metafísic que tant ens pot servir per parlar sobre coses materials (la substància d'una rosa, d'un cigne, de l'aigua...), com per a objectes menys tangibles (Déu és una substància per als cartesians i els escolàstics...). Per tant analitzar el concepte de substància és fonamental si volem comprendre quin és l'origen i la validesa del nostre coneixement.

En la tradició aristotèlica substància és un concepte simple, que designa la realitat profunda i primària. Amb la substància definim allò que una cosa és en ella mateixa. Així, per exemple, l'home és un 'animal racional'. Els cartesians defensaven un punt de vista proper al dels aristotèlics: la matèria i la ment es fonamenten en dues substàncies simples (l'extensió i el pensament, respectivament) que eren evidents per si mateixes. Locke té una punt de vista i original sobre aquesta qüestió.

Per a Locke la substància és una idea complexa, elaborada per la ment a partir d'una sèrie de qualitats o idees simples. Quan percebem una rosa el que ens arriba és la seva forma, el color, la fragància... però el problema —i Locke se n'adonà perfectament— és no hi ha manera d'explicar com aquests elements simples (corpusculars) o qualitats observables mantenen una cohesió entre si. Com es 'fixen' els diversos accidents (forma, color, olor...) en la substància és quelcom que Locke no va poder explicar.

La teoria mecanicista de la seva època (en la versió de Boyle, per exemple) no permet explicar com a partir de diverses idees simples s'elabora una única idea de la totalitat. El crèdit que nosaltres donem al concepte de substància, en conseqüència, prové de què psicològicament estem irresistiblement inclinats a suposar l'existència d'alguna cosa més unitària que les qualitats observables i coexistents però dispers. 'Suposem' més que no 'sabem' que hi ha substàncies.

Un altre argument que mostra que no sabem què és la substància el descobrim en l'anàlisi del llenguatge. Una cosa és usar un nom de manera que una essència seria senzillament una «classe de coses» i una altra molt diferent suposar que aquesta classe de coses té una existència extralingüística. O en els seus propis mots cal no confondre les «essències nominals» amb les «essències reals». El llenguatge no és una imatge del món real sinó tan sols una construcció que es fa arbitràriament. Ell mateix ho resumeix així en el COMPENDI DE L'ASSAIG SOBRE L'ENTENIMENT HUMÀ al final del seu resum del llibre tercer: «els homes no tenen cap idea de les essències reals de les classes de substàncies perquè no tenen nom per a elles en les seves llengües».

En definitiva la substància és, en paraules de Locke «un no-sabem-què», «un supòsit», que la ment elabora, un suport incognoscible però capaç de fer aparèixer en la ment les idees simples. En conseqüència no coneixem el «ser» de les coses, sinó tan sols el seu «aparèixer» que ens arriba per l'experiència que és el límit del nostre coneixement.

EL PROBLEMA DE MOLYNEUX: UN EXPERIMENT EMPIRISTA

William Molyneux (1656-1698) era un bon amic de Locke, un «enginyós i estudiós del veritable coneixement», com l'anomena ell mateix en una carta (2 de març de 1693). L'esposa de Molyneux s'havia quedat cega, segurament com a conseqüència d'un problema de sucre, i ell estava molt interessat per raons òbvies en el problema de la percepció. Per això va proposar a Locke el següent problema:

«Suposem un home cec de naixement, que ara és adult i que ha après a distingir, mitjançant el tacte, un cub d'una esfera (d'ivori, per exemple) aproximadament de la mateixa grandària, de manera que quan els toca sap dir quin és el cub i quin és l'esfera. Suposem ara que el cub i l'esfera estan a sobre d'una taula i que el cec recupera la vista; la pregunta és: ¿podrà ara distingir-los a través de la vista abans de tocar-los i dir quin és l'esfera i quin és el cub?»

La resposta de Molyneux i de Locke fou clara: no, perquè el cec té l'experiència del tacte però no la de la vista. És a dir, tacte i vista són sentits diferents que proporcionen experiències diferents. Judici i percepció no tenen perquè donar-se necessàriament units.

Aquest problema és central en l'empirisme. Si la resposta de Locke i Molyneux és correcta, llavors ni el coneixement que ens arriba a través de la vista, ni la capacitat mateixa de veure són 'a priori'. Dit d'una altra manera: aprenem a veure i fins i tot el sentit de la vista necessita un aprenentatge, una experiència, sense la qual no funcionaria. Res no és innat. Si existissin idees innates aquestes, en quan tingués la primera experiència visual, proporcionarien al cec un coneixement immediat i conscient del cub i de l'esfera, cosa que no és del cas.

Que els ulls i la ment no vagin a una significa que la ment construeix també el coneixement a partir de l'experiència, cosa que de vegades s'ha considerat com una contradicció interna del pensament de Locke perquè ell insisteix sovint en què la ment és passiva davant els sentits que són actius. Aquí cal dir que per a molts crítics de Locke aquest no va ser especialment curós en definir el concepte mateix d'«experiència». Si per experiència entenem l'acte presentació de la dada pura dels sentits a la consciència, llavors el primer cop que ens apareix una cosa o un fet no podem tenir un judici: el cec veuria llums i clors però encara no cubs o esferes. Si, per contra, l'experiència és de quelcom conegut mitjançant un judici, llavors hem de suposar un aprenentatge. En cap dels dos casos no hi ha coneixement innat.

El problema de Molyneux ha tingut una llarga història. Leibniz va estar en contra de la resposta empirista argumentat en nom de la unitat del coneixement. Si el coneixement és un, llavors del coneixement pel tacte en derivaria una idea i el cec reconeixeria l'esfera i el cub en veure'ls per primera vegada perquè la idea que se n'ha fet a través del tacte és clara i distinta i, en conseqüència seria una idea de la raó. Tot i que hagin estat adquirides per diversos sentits, les idees que són correctes ho són sempre perquè la raó és una.

L'any 1728 l'anatomista anglès Cheselden (1688-1752) va publicar el cas d'una persona cega que després d'una operació de cataractes efectivament no havia pogut reconèixer les formes tal com Molyneux i Locke havien previst. Però d'aquesta conclusió en van dissentir La Mettrie i Diderot al segle XVIII. Per a ells el que es plantejava era un problema de fisiologia i, a la llarga, d'aprenentatge: si es dóna prou temps a la ment, les dades de l'experiència i el concepte s'identifiquen. En tot cas, l'experiment de Molyneux és un dels exemples més clàssics a l'hora de

justificar el principi empirista del coneixement a partir de la sensibilitat i de la impossibilitat de la ment per tal d'elaborar conceptes per si sola.

LOCKE I LA CONCEPCIÓ MODERNA DE LA MENT

La crítica que Locke planteja al problema de la substància és important encara avui en els estudis sobre el funcionament de la ment. Locke és el primer a afirmar que la ment és una mena de gran contenidor, no una substància i el primer a afirmar que les diverses experiències són el que configura la nostra ment.

En les neurociències hi ha obert un debat sobre la diferència entre «cervell» biològic (que té un funcionament bio/químic/elèctric) i «ment» (que té una estructura bio/psico/social). Naixem amb un cervell però com que amb el temps s'omple d'experiències (diferents en cadascú de nosaltres) realment funcionem amb una ment.

Locke fou el primer crític del dualisme. Un seguidor de Locke negaria que hi hagi una diferència entre ment i cervell. La ment és una funció del cervell i no una entitat diferent. Locke no acceptava la tesi cartesiana sobre l'existència de la substància (un esperit extraespacial que no existeix enlloc). Tot el que coneixem prové de l'experiència sensible i la ment seria, doncs, l'experiència del cervell — no una entitat diferent.

El debat sobre si la ment és una funció del cervell i sobre si hi ha algun principi que unifiqui les percepcions mentals prové, al cap i a la fi, del vell Locke. Ell fou el primer a preguntar-se sobre el procés a través del qual la ment es forneix les seves idees i el primer que va elaborar un model per tal d'explicar com la ment converteix les experiències en conceptes.

Les neurociències no han aconseguit tampoc explicar el problema de la unitat del coneixement i això té força a veure amb la tesi lockeana sobre la impossibilitat de conèixer el concepte de substància. Locke va ser el primer a preguntar-se qui sentit pot tenir el concepte mateix de «substància» — entès com un principi metafísic unificador de les diverses experiències.

En diversos moments de l'ASSAIG... Locke es planteja a propòsit de la substància si hi ha conceptes immaterials i *en què* podria consistir el mode d'existència d'aquests conceptes en un món material. Dit d'una altra manera, en paraules de Michel Ayers: «en virtut de què una cosa podria existir en un espai que no forma part integrant del món material i que, en conseqüència, no obeeix les lleis de la física?». Actualment tendim a pensar que el pensament és un procés físic però resta oberta la dificultat d'explicar com s'integra l'experiència subjectiva amb els fenòmens físics. No estem tan lluny dels problemes que plantejava Locke quan suposava que la substància existeix però simplement no la podem conèixer.

BIBLIOGRAFIA

Michel AYERS: *Locke, Ideas and Things*. Orion, 1997

Daniel J. BOORSTIN: *Los pensadores*. Crítica, 1999

I. C. TRIPTON (ed.): *Locke y el entendimiento humano*. Fondo de Cultura Económica, 1981

Mario SINA: *Introduzione a Locke*. Laterza, 1982